

Türkiye'deki Kadın Girişimciliğinin Önündeki Engeller

Barriers to Women's Entrepreneurship in Turkey

 Dilek ÇINAR ¹
 Zeynep Banu DALAMAN ²

ÖZ

İyi yeni fikirleri pazara sunmak ve karlı hale getirmek için gerekli bilgi, beceri ve inisiyatiflere sahip olan girişimciler ekonomiler içerisinde kilit noktalar oluşturmaktadırlar ve aldıkları risklerin ödüllü potansiyel kardır. En teknik manada kadın girişimci; herhangi bir girişimi organize eden, yöneten, önemli ölçüde risk taşıyan ve bu konuda inisiyatif alan kadın bireydir. Dünyada kadın girişimci sayısı artmakla birlikte erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Türkiye'de kadınların iş gücü ve istihdama katılımının erkeklere göre düşük olduğu gözlemlenmektedir. Kadınların iş gücüne katılamamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Temel sebebi kadınlara geleneksel aile rollerinden kaynaklanan evlenme ve çocuk sahibi olmak olarak ele alınsa da kadınların girişimci olabilmeleri için gerekli ekosistemin de oluşturulması gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı kadın girişimciliği ve önündeki engeller hakkında geniş literatür tarama sunmakla birlikte Türkiye'de girişimcilik bağlamında kadınların karşılaştığı kemikleşmiş problemler veriler doğrultusunda ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: kadın girişimciliği, girişimcilik, Türkiye'de kadın girişimciler, girişimcilik ekosistemi

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, dilekcinar@topkapi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4322-4277

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, banudalaman@topkapi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6691-0782

ABSTRACT

Entrepreneurs, who have the knowledge, skills and initiatives necessary to bring good new ideas to market and make them profitable, constitute key points in economies., The reward for the risks they take is a potential profit. In the most technical sense, female entrepreneurs are women organizing, managing any initiative, carrying significant risks and taking initiative in this regard. Although the number of female entrepreneurs is increasing in the world, they are lagging behind men. It is observed that the participation of women in the labor force and employment in Turkey is low compared to men. There are various reasons why women cannot join the labor force. Although the main reason is considered to be the marriage of women arising from traditional family roles and having children, the necessary ecosystem must also be created for women to become entrepreneurs. In the light of this information, the aim of the study is to provide a broad literature review on women's entrepreneurship and its obstacles, but the ossified problems faced by women in the context of entrepreneurship in Turkey are discussed in accordance with the data.

Keywords: women entrepreneurship, entrepreneurship, women entrepreneurs in Turkey, entrepreneurship ecosystem

1. Giriş

Dünya çapında yaklaşık 252 milyon kadın girişimci bulunmaktadır, bunun yanında 153 milyon kadın da köklü işletmeleri yönetmektedir. Kadın girişimcilerin oranı son 20 yılda yüzde 114 artmış olsa da, erkek meslektaşlarının gerisinde kalmaktadır (Kuadli, 2021). Araştırmalar kadınların girişimciliğe etkili şekilde katılmasının ve bu alandaki araştırmaların genişletilmesinin bu fenomeni daha iyi anlamak için hem genel hem de teorik bakış açıları açısından elzem olduğunu göstermektedir. Kadın girişimciliği üzerine çalışan araştırmacıların genel olarak girişimciliğin ana kabullerinin dışında kalan, ancak sonuçlarının kadınların davranışları ve katılımı konusunda bilgilendirici olan farklı yönlerde yol gösterici nitelikte olduğu da gözlemlenmektedir (Bruin vd., 2007).

Tüm ekonomiler içerisinde hem ekonomiye hem de inovasyona önemli katkılarda bulunan kadın girişimciliği en hızlı büyüyen girişimcilik türlerinden biridir. Bu artan öneme karşın iyi şekilde incelenmemektedir. Literatürde kadın giri-

şimciliğine yönelik araştırmaların yetersiz olduğu gözlemlenmektedir (Baker vd., 1997). Girişimcilik pek çok ülkenin refah temeli olarak görünmesine rağmen kadınların girişimciliği genelde ikinci plana atılmıştır (Neumeyer vd., 2019). Örneğin Endonezya'da 1998 mali krizinde kadın girişimciler ülke ekonomisini önemli ölçüde desteklemişlerdir (Tambunan, 2017). Aynı şekilde Endonezya'nın adası Bali'de erkek egemen bir toplum olmasına karşın 1930'da kadınların özgürleşmesinin (Putra, 2018) ardından kadınlar eğitim ve ticaret gibi sektörlerde de tanınmaya başlamıştır (Handayani vd., 2017; Putra, 2018; Laksana vd., 2019).

Türkiye'de kadınların iş gücü ve istihdama katılımında erkeklerin gerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Kadınların iş gücüne katılamamasının önünde engeller bulunmaktadır. Bu engellerden ilk akla gelen kadınların aile içindeki geleneksel rolleri gereği evlenme ve çocuk sahibi gelmektedir. Bu doğru olmakla birlikte tek sebep değildir. Türkiye'nin girişimcilik ekosisteminin kadınlar açısından uygun olmaması

ve yeterince özendirici olmaması bu makalenin temel sorunsallarındandır.

Bu çalışmada öncelikle girişimcilik ve özellikle kadın girişimciliği konusunda yapılan çalışmalardan yola çıkılarak kadın girişimciliğinin önündeki engeller tartışılacak, bu konudaki literatür taranacaktır. Ardından Türkiye’de kadın girişimciliğinin durumu tartışıldıktan sonra, TÜİK verileri üzerinden kadınların girişimcilik ekosistemi ve önlerindeki engeller tartışılacaktır.

2. Literatür

Kadın girişimciler, belirli özelliklere sahip heterojen bir nüfus oluşturmaktadırlar: şirketlerinin küçük boyutu, çoğunlukla hizmet sektöründe gelişen, daha demokratik yönetim tarzı ve daha çok kendi hesabına çalışan (Santoni,2016: s.207). Bu özelliklerin yanında kadın girişimcilerle ilgili iki temel engel ortaya çıkmaktadır: finansmana erişim ile resmi ve gayri resmi ağlara ulaşma. Bu bölümde, girişimcilik sorunu üzerine bir literatür taraması yapılmıştır.

2.1. Girişimcilik ve Kadın Girişimciliği

Literatürde hali hazırda yer alan girişimcilik teorisi genel olarak piyasa/pazar (Shane, 2003), para (Bruno ve Tyebjee, 1985) ve yönetimden (Aldrich, 1999) oluşan ve 3M olarak adlandırılan temel yapı üzerine inşa edilmiştir ve bir girişimin başlaması için bahsi geçen üç temel yapı taşının uygulanabilir olması gerekmektedir. Bahsi geçen 3M işletme kuruluşunun merkezinde yer almalıdır ancak azınlık ticari işletmeler için bu yapı taşlarına ulaşmak çok da kolay değildir.

1980’lerin ardında hem teknolojinin hızlı gelişmesi hem de iletişimin daha da yaygınlaşması ile birlikte kadınların girişimcilik özelliklerin daha fazla ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Akademik dünyada

da daha fazla incelenen kadın girişimcilik kavramı konu ile ilgili pek çok tanım yapılmasına vesile olmuştur. Yapılan tanımların bazıları şu şekildedir:

- Kadın girişimci; işçileri ile birlikte veya tek başına veyahut kurduğu ortaklık ilişkisi ile faaliyet gösteren kadındır.
- Kadın girişimci; işi ile alakalı ilişki kurması gereken tüzel/özel kişiler ile kendi adına veya kuruluşu adına ilişki kuran kadındır.
- Kadın girişimci; girişimlerden elde edilen ekonomik getiri üstünde tasarruf etme hakkı olan kadındır.
- Kadın girişimci; mal-hizmet üretimine yönelik faaliyetleri sürdüren, üretilen mal-hizmetin satışını, dağıtımını, pazarlamasını yapan veya yaptıran kadındır.
- Kadın girişimci; evinde veya herhangi bir fiziki mekanda kendi adı ile açmış olduğu bir iş yeri olan kadındır.

Brush ve arkadaşları (2009) çalışmalarında kadın girişimciliği söz konusu olduğunda 3M in yeterli gelmeyeceğini, kadın girişimciliğine uygun şekilde yeniden tasarlanması gerektiğini ve annelik, mezo / makro ortam olmak üzere başka boyutların eklenmesi ile 5M olarak düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Annelik, aileyi temsil eden bir metafordur ve aile etkeni kadınlar için erkeklerden daha büyük bir etkiye sahiptir (Jennings ve McDougald, 2007). Mezo ve makro ortam ise kadın girişimcilerin medya temsillerine yansıyan ve toplum beklentileri kültürel beklentiler gibi faktörleri içeren normları ifade etmektedir (Dopfer vd., 2004).

Kadın girişimciler işi yönetme, vizyon belirleme, işi daha iyi yapma fırsatları sunma, yenilikçi fikirler üretme ile ilgili bağımsız iş kararlarında yer alan kadınlar olarak tanımlanmaktadır (Sutcliffe-Braithwaite vd., 2019; Iwu vd., 2019). Kadınların iş hayatındaki rolü, kadınlarda da eşit kol ve

bacakların var olduğunun benimsenmesini önermektedir (Vivek, vd., 2020).

Bowen ve Hisrich (1986) kadın girişimciliğinin de içinde olduğu pek çok girişimcilik temalı çalışmayı incelemiş ve kadın girişimcilerin nispeten iyi eğitilmiş olduklarını ancak yönetim becerilerinde iç kontrolü yüksek, daha erkeksi ve diğer kadınlara nazaran daha araçsal hareket ettikleri sonucuna varmışlardır. Yazarların çalışmasının sonucuna göre aynı zamanda kadın girişimcilerin genelde girişimci bir babaya sahip olduklarını, tek çocuk olduklarını ve erkek egemen endüstrilerde iş kurma olasılığının daha düşük olduğunu belirtmişlerdir.

DeTienne ve Chandler (2007) girişimciliği bireysel ve mikro düzeyde incelemiş oldukları çalışmada fırsat tanımlama açısından cinsiyet farklılıklarını araştırmışlardır. Yazarlar çalışmada kadınların ve erkeklerin fırsatları belirleme ve tanımlama süreçlerinin farklı olduğunu, ancak tanımlanan fırsatların yenilikçi olması konusunda bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Wilson ve arkadaşlarının (2007) MBA öğrencilerinin girişimcilik öz yeterlilikleri ve girişimcilik kariyer niyetleri ilişkisi üzerine yapmış oldukları çalışmada, hem kadın hem de erkek öğrencilerin öz yeterlilikleri benzer çıkmıştır. Ayrıca eğitim esnasında verilen girişimcilik eğitiminin girişimcilik öz yeterliliğine etkisinin ölçümlendiği çalışmada eğitim etkisinin erkeklere nazaran kadınlarda çok daha güçlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Langotwiz ve Minitti (2007) farklı kültürler ve ülkelerdeki kadınların girişimcilik eğilimini analiz ettikleri çalışmada, demografik ve ekonomik değişkenlere ek olarak bir dizi algısal değişkeni incelemişlerdir. Yazarlar cinsiyet değişkeninin kadınların girişimcilik eğilimleri üzerinde önemli derecede etkisi olduğunu kadınla-

rın erkeklere nazaran girişimcilik ortamını olumsuz şekilde algıladıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Manolova ve arkadaşları (2007) Bulgaristan'da erkek ve kadın girişimcilerin ağ oluşturma ve büyüme beklentileri üzerindeki etkileri araştırmışlardır. Çalışma erkek girişimcilerin büyüme beklentisinin ağ oluşturma yolu ile çok daha yüksek olduğunu, kadın girişimcilerde ise büyüme beklentisinin daha ziyade önceki deneyimlere dayandığını göstermektedir.

Hackler ve arkadaşları (2008) yapmış oldukları çalışmada serbest çalışan kadınların ücret karşılığı çalışanlara nazaran beşeri sermaye değişkeninde farklılık olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre serbest meslek sahibi kadınlar aynı zamanda daha hızlı şekilde eğitim alabilmektedir. Serbest çalışan kadınlar ve ücret karşılığı kadınların yanı sıra aynı durumdaki erkekleri de karşılaştıran çalışmada iki grubun eğitim açısından birbirlerine yakın olduğu, ancak mesleki ve endüstriyel deneyim açısından farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Yönetimsel açıdan kadın yüzdesi erkelere nazaran daha düşük çıkmıştır. Ayrıca ulaşım, iletişim, toptan ticaret, inşaat gibi sektörlerde kadınların erkeklere nazaran daha az görüldüğü gözlemlenmiştir.

Tamburan (2009) gelişmekte olan Asya ülkelerinde özellikle KOBİ lerde kadın girişimcilerin gelişimi üzerine yapmış olduğu çalışmasında, bu ülkelerde KOBİ lerin önemli ölçüde önem kazandığını ortaya koymuştur. Yazar çalışmasında aynı zamanda düşük eğitim düzeyi, kültürel veya dini kısıtlamalar gibi nedenlerden bölgelerdeki kadın girişimcilerin sayısının gelişmiş ülkelere oranla daha az olduğunu ortaya koymuştur.

Cohoon ve arkadaşları (2010) erkek ve kadın girişimcilerin motivasyonlarını, geç-

mişlerini ve deneyimlerini inceledikleri bir araştırma yapmışlardır. Yazarların çalışma verilerini %59'u en az iki şirket kurmuş başarılı kadın girişimcilerden oluşmaktadır. Çalışmaya göre kadınları girişimcilik konusunda motive eden en önemli faktörler; zengin olma, iş fikirlerini mali güce döndürme, girişimciliğin kültürel çekiciliği, kendi şirketine sahip olmayı uzun süre isteme ve başkaları ile çalışmak istememe olarak tespit edilmiştir.

Kadın ve erkek girişimciler arasında benzerlikler de farklılıklar da mevcuttur (Kutanis, 2006). Keza kişilik bakımından da kadınlar ve erkekler hem benzer hem de farklı özellikler göstermektedirler. Literatürde kadın ve erkek girişimciler arasındaki ortak yönler şu şekildedir (Laksana

vd., 2019; Sutcliffe-Braithwaite vd., 2019; Kusumawardani vd., 2020)

- En fazla sahip olunan yeteneğin kullanılma isteği
- İş kurma fikri ve düşüncesi
- Kendi işini yönetme isteği
- Bağımsızlık arzusu
- Ekonomik zorluklar

Arıkan (2004) kadın ve erkekler arasındaki farklara değinmiştir. Yazar girişimcilğe niyet etmenin erkekler için güdüleyicisinin; geleceği kontrol etmek olduğunu kadınlara göre ise özgür olma ve hayatta baş edebilme dürtüsü olduğunu ifade etmiştir. Hisrich ve Peters'in (2010) kadın ve erkek girişimciler arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ise Tablo 1'deki gibidir:

Tablo 1. Kadın ve Erkek Girişimciler Arasındaki Farklılıklar

Özellik	Kadın	Erkek
Hareket noktası	Alandaki fırsatlar, işyerinde yaşanan hayal kırıklığı	İşe tatminsizlik, yeni işle ilgilenme, işi bırakma/çıkarılma, bir şeyler elde etmeyi isteme
Motivasyon	Amacı gerçekleştirme başarısı, bağımsızlık	İşi bitirme başarısı, bağımsızlık, kontrolü elde tutma isteği, iş tatmini
Mesleki geçmiş	Deneyim, orta düzey yöneticiliği deneyimleme, özellikle hizmet sektöründeki iş geçmişi	Ücretli iş deneyimi, uzman ve bilirkişi olma isteği.
Fon kaynağı	Kişisel birikim/borç	Kişisel birikim, banka, yatırımcı, borçlar
Özgeçmiş	35-45 yaş aralığında işletme kurma, iş sahibi babaya sahip olma, üniversite mezunu olma, ailede ilk çocuk olma, iş yeri sahibi olma zorunluluğu	25-35 yaş aralığında işletme kurma, işyeri sahibi baba, üniversite mezunu olma,
Kişisel özellik	Esnek, toleranslı, amaç odaklı, orta öz güvene sahip, enerjik, şevkli olma, sosyal ve ekonomik çevre ile uğraşabilme yeteneğine sahip olma	İkna edici, amaç odaklı, yenilikçi, idealist, yüksek öz güvene sahip, enerjik, şevkli, çeşitli iş kollarında uzman olma
Destek	yakın arkadaşlar, eş, aile, kadın grupları, ticari birlikler	İş çevresinden arkadaşlar, eş, arkadaşlar
Kurulan ilk iş türü	Hizmet	Üretim/inşaat

Kaynak: Hisrich, R., Peters, M., & Shepherd, D. A. (2010). *Entrepreneurship*. Eighth Edition. s. 30.

2.2. Kadın Girişimcilerin Karşılaştığı Engeller

Hem gelenekler hem de kültür işletmelerin gelişmesinde kadınların egemenliğine yol açmak için kadın bağımsızlığını meydana getirmelidir. Kadınların toplumsal rolleri ve aile içi sorumlulukları iş gücüne katılımı olumsuz yönde etkilemektedir. Kadın girişimciler sadece cinsiyetlerine bağlı olarak pek çok problem ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu problemler özet olarak şu şekilde sıralanabilir (Weiler ve Bernasek, 2001):

- İş yeri ile birlikte ev işi ve çocuklara karşı duyduğu yükümlülükler
- Toplumsal değer ve gelenekler neticesinde karşılaştıkları problemler
- Kaynak temini neticesinde karşılaştıkları problemler
- Sosyal ilişkiler neticesinde karşılaştıkları problemler

Kadın girişimcilerin yaşamış oldukları problemler mikro ve makro boyutta ele alınacak olursa makro boyuttaki problemleri; kaynak, sermaye, fiziki mekan, araç gereç, kalifiye eleman bulma zorluğu, devlet daireleri ile iletişim zorluğu, sosyal çevre görüşleri, iş çevresi etkileşimi, diğer kadın girişimciler ile birlik kuramama olarak özetlenebilmektedir. Mikro düzeyde problemler ise; deneyim eksikliği, destek bulamama, eğitim düzeyindeki yetersizlik, sosyal çevre etkileşimi, ailevi problemler, sorumlulukların fazlalığı ve erkek girişimcilerin ve müşterilerinin cinsiyetçi yaklaşımı olarak sıralanabilmektedir (Kutanis, 2006; Tamburan, 2017; Laksana vd., 2019).

Singh (2008) Hindistan'daki kadınların girişimciliğe adım atma nedenlerini ve

karşılaştığı sorunları inceleyen araştırmasında önemli engelleri; başarılı girişimcilerdeki iletişim/etkileşim eksikliği, sosyal açıdan kabul görmeme, ailevi sorumluluk, cinsiyet ayrımcılığı, bankalardan özellikle kadın girişimcilere kredi verilmesine yönelik engel oluşturulması olarak belirtmiştir. Kadın girişimciler genel itibarı ile daha düşük başlangıç sermayesi ile iş kurma eğilimindedir ve erkeklere nazaran daha küçük ölçekli işletme kurmaktadır (Brush, 1992; Brush, 2006). Bunun başlıca nedenlerinden biri sermaye bulma konusunda karşılaştıkları engeller olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet konusu kadın girişimcilerin iş büyütme yetilerini önemli ölçüde etkilemektedir (Anna vd., 2000). Bunun yanı sıra aile desteği, ailenin sunduğu duygusal ve finansal destek de yine kadın girişimcinin performansını önemli ölçüde etkilemektedir (Baines ve Wheelock, 1998). Bu nedenle literatürdeki pek çok araştırma hane içi faktörlerin iş yaşam dengesi bağlamında kadın girişimciliğini ne şekilde etkilediği yönindedir (Wheelock, 1998).

3. Türkiye'de Kadın Girişimciliği ve Engeller

Türkiye'de Girişimciliğin ulusal veya global ölçekte ekonomik aktivite açısından net bir tanımı olmadığından büyüklüğünü ölçebilmek için TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi gibi alternatif veri kaynakları kullanılabilir. Bu çalışmada yer alan verilerde anacak bireyler işveren, kendi hesabına çalışan, ücretli çalışan ve ücretsiz aile işçisi tanımları kullanılmaktadır.

Türkiye'de kadın girişimciliğinin gelişmemesindeki en önemli nedenlerden bir tanesi girişimcilik ekosisteminin yanı sıra koşulların buna uygun olmamasıdır. Kadın girişimciliğinin yaygınlaştırılabilmesi ve geliştirilebilmesi adına atılabilecek en önemli adım ekosistemin iyileştirilmesi ve kadınların girişimciliğe özendirilme-

si gerekmektedir. Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Enstitüsü (GEDİ)'nin 2015 yılı kadın girişimcilik endeksine göre diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin kadın girişimciliği alanında geride olduğu görülmektedir (GEDİ, 2015).

Kadın girişimcilik endeksi, kadın girişimciliğini ülke bazında analiz ede ve tanımını yapan önemli bir ölçüdür. Ülkedeki girişimcilik ortamı, fırsatları, iş ağlarını ve riskleri, girişimcilik ekosistemi insan kaynaklarını ve toplumsal cinsiyet uçurumunu göstermektedir. Bu endekste yer alan girişimcilik ortamı, ekosistemi ve girişimcilik motivasyonlar incelenerek puanlama yapılmaktadır. Puanın yüksek olması, ülkede kadın girişimciliği için uygun koşulların olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye'nin kadın girişimciliği endeksinde 39 puanla 45inci sırada yer alırken, birinci sırada 89 endeks puanıyla Amerika Birleşik Devletleri bulunmaktadır (Tablo 2). Bu fark Türkiye kadın girişimciliğinde

birçok ülkenin gerisinde olduğunun ve elverişli şartların henüz olgunlaşmadığının bir göstergesidir.

Toplam Erken Aşama Girişimcilik Aktivite (TEA) ülkelerdeki girişimciliği "niteliksel" olarak saptarken, kadın girişimcilik endeksi kadın girişimciliğini "niteliksel" olarak değerlendirir. Dolayısıyla TEA sıralaması ve Kadın Girişimcilik Endeksi sıralaması arasındaki farklılıklar dikkate alınmamalıdır.

Türkiye'de kadın girişimciliğinin gelişmesi için öncelikle girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesine, yani erkekler için oluşturulan girişimcilik şartlarının kadınlar için de oluşturulması ve kadınların özendirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Tablo 2. Kadınların Girişimcilik Endeksi (2015)

Kaynak: GEDI, 2015

Tablo 3: Kadınların İş Gücüne Katılım ve İstihdam Oranları 2014-2020

	Kadınların İş Gücüne Katılımı (%)	Kadınların İstihdamı (%)
2014	30,3	26,7
2018	34,2	29,4
2019	34,4	28,7
2020	30,9	26,3

Kaynak: TUIK, 2020; TUIK, 2022

3.1 Kadınları İş Gücüne Katılımı

İşgücüne katılım oranı, ekonomik olarak aktif nüfusun, yani çalışmakta olanlar ve iş arayanların toplamının, çalışabilecek yaşta olan toplam nüfusa oranıdır (Kılıç & Öztürk, 2014: s. 108). Küresel anlamda kadınların işgücüne katılımı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde iki önemli bulgu dikkat çekmektedir. Birincisi, dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranının yıllar içinde artma eğiliminde olduğudur. İkincisi ise, kadınların işgücüne katılım oranı artarken erkeklerin oranlarının hemen hemen aynı kaldığı ya da çok az arttığı gözlemlenmektedir. Türkiye’de de benzer durum görülmektedir. Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranı 2014 yılından 2019 yılına kadar yaklaşık yüzde 5,4 oranında artmıştır (Tablo 3). İşgücüne katılma oranı kadınlarda 2018’de %38,3’ten 2019’da %38,2’ye yükselirken, erkeklerde 2018’de %78,6 olan oranın %78,2’ye düştüğü gözlemlenmektedir (TÜİK,2020). 2020 verilerine göre ise kadınların iş gücüne katılım oranı %30,9 olarak azalmıştır. Aynı rapora göre eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılımın arttığı görülmüştür (TUIK, 2022).

Kadınların istihdam oranlarına bakıldığında 2018’de %32,9 olan kadın istihdam oranının 2019’da %32,2’ye, 2020’de %26,3’e düştüğü görülmektedir (TUIK, 2020). Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2020 yılında, Türkiye’de

15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %42,8 olup bu oran kadınlarda %26,3, erkeklerde ise %59,8 olmuştur (TÜİK; 2022). Kadınların işgücüne katılımlarının ve istihdam oranlarının düşmesi genel olarak düşüş ile birlikte COVID-19 pandemisinin etkilerinin iş piyasalarındaki etkisini belirgin şekilde gözler önüne sermektedir. Kadınlar hem iş gücüne katılımında, hem de istihdam oranında 2014 oranlarına geri dönmeye pandemi ve ekonomik krizin etkisinin hissedildiğini göstermektedir.

3.2 İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar

Kadın girişimci sadece işveren kadınları değil, belli ülke içinde kendi hesabına çalışan kadınları da içine almaktadır. Küresel olarak baktığımız zaman sadece Türkiye değil tüm ülkelerde kadın girişimciler homojen değildir. Kentsel ortamlardaki, daha eğitilmiş, mesleki becerilere sahip ve işleri için parasal birikimlerini harekete geçirebilecek kadınlar olduğu gibi, kırsalda ve kentlerin kenarında yaşayan daha az eğitilmiş, diğer sermayesi olmayan yoksun kadınlar da bulunmaktadır. Birinci gruptaki kadınlar genellikle girişimciliğe mesleki gelişmelerinin bir parçası olarak yönelirken, ikinci gruptakiler için girişimcilik bir yaşam ve geçim stratejisidir (Ecevit, 2007: s.47). 2012 yılı verilerine göre işverenleri ve kendi hesabına çalışan kadınlar, toplam çalışan kadın içinde; işveren kadın

oranı %1,3, kendi hesabına çalışan kadın oranı yüzde 10,8 ve işveren ve kendi hesabına çalışan kadın oranı %12,1'dir (TÜİK, 2014). 2019 yılı verilerine göre ise kendi hesabına veya işveren kadınların oranı %10, işveren kadınların %1,4 olarak görülmektedir. Türkiye'de kadın girişimcilerin oranı yıllar içinde çok hızlı artmamaktadır. Erkekler girişimcilerin oranının %5-6 bandında olduğunu düşünersek oldukça büyük bir fark olduğu söylenebilir.

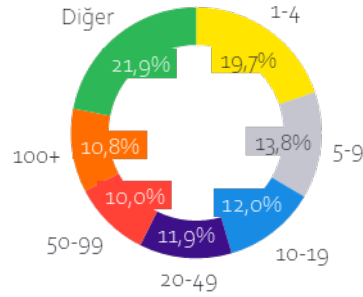
Kadının aile içerisindeki sorumluluklarına bağlı olarak, işveren olma ve kendi hesabına çalışma konusunda erkeklere göre biraz daha çekimser oldukları görülmektedir.

İstatistikler göstermektedir ki kadınlar kendi hesabına çalışmayı yani tek başına çalışmayı, işveren olarak çalışmaya tercih ettikleri göze çarpmaktadır. Kadınlar için kendi hesabına çalışmak esnek çalışma saatleri hesaba katıldığında daha uygun olabilmektedir. Aile içinde evin düzeni ile iş arasında denge kurabilmek ve özellikle çocuklara vakit ayırabilmek için, kadınlar kendi hesabına çalışmayı tercih etmektedirler (TÜİK, 2017).

3.3 Girişimcilik Ekosistemi, Büyük Girişimlerin Az Olması

Türkiye'de kadın girişimcilerin sahip oldukları işyerlerinin az sayıda çalışanın olduğu küçük girişimler olduğu görülmektedir. TÜİK'in raporlarında kadın girişimcilerin yanında çalışan oranına bakıldığında yüzde 45'inin yanında çalışan sayısı 20 kişiden azdır (Tablo 5).

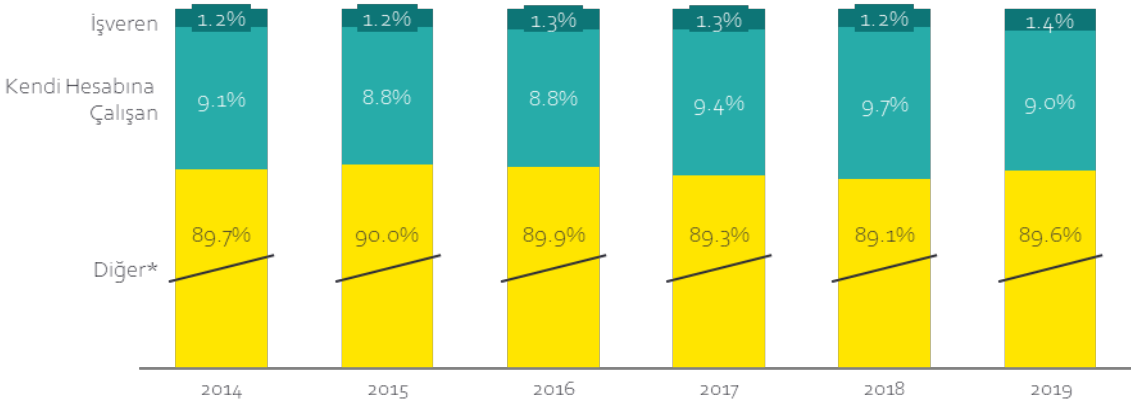
Tablo 5: Büyüklük Grubuna Göre Sahibi Kadın Olan Girişimlerin Oranı (2017)

Kaynak: TÜİK, 2017

Kadın girişimleri arasında yanında 100 kişiden fazla olan kadınların oranı %10'u geçmemektedir. Esnek çalışma koşulları

Tablo 4: Kadın İşveren ve Kendi Hesabına Çalışanların İstihdam İçindeki Oranları (2014-2019)

Kaynak: TÜİK, 2020 Ücretli veya yevmiyeli çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinin toplam sayısı

nedeniyle kendi hesabına çalışan kadınların yanında, kadınların tek başlarına çalıştıkları veya küçük işletmeler kurdukları söylenebilmektedir. Bunun temel sebeplerinden en önemlisi Türkiye'nin ekosistemünün ataerkil yapısı kadın girişimciliğini daha küçük işletmelere doğru yönlendirmesidir. Kadın rol modellerin ön plana çıkarılması ve girişimciliğin erkek tekelinden çıkaracak modellerin oluşturulması bakış açısını da değiştirecektir.

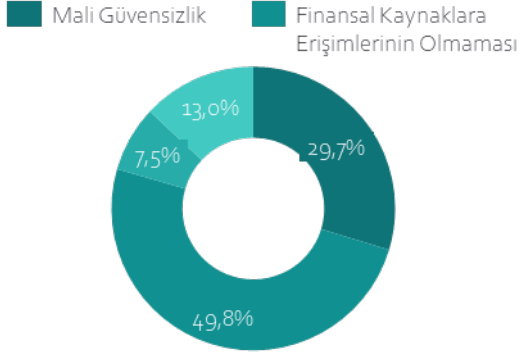
3.4 Finansal Kaynaklara Erişimin Kısıtlı Olması

Özellikle kırsalda kendi işlerini yapmak isteyen kadınların yeterli öz sermayeye sahip olmadığı veya başlangıç için gerekli finansmana ulaşamadığı bir gerçektir. Bu durumun bir çok nedeni bulunmaktadır ama en fazla rastlanan durum genelde aile içinde mülklerin erkekler üzerine kayıtlı olması ve başlangıç için yeterli ön sermayeye ulaşamıyor olmalarıdır (Arslan ve Toksoy, 2017: s. 131).

OECD raporu göstermektedir ki Türkiye'de kadın girişimciler yeni iş kurmak gerekli olan eğitim hizmetine ve finansal desteğine erişimde erkeklere göre dezavantajlı durumdadırlar. En büyük fark finansal kaynaklara erişim alanındadır. Türkiye'de erkeklerin % 21,2'si gereken finansa erişebilirken kadınların sadece % 12,2'si bu imkanı bulabilmektedir (OECD, 2013).

TÜİK raporuna göre Türkiye'de hem kadın hem erkek girişimciler finansal kaynaklara erişmekte zorlandıkları ve mali olarak güvensiz hissettikleri saptanmıştır (2017). Kadın girişimci adaylarının en az yarısının girişimci olmaktan vazgeçme nedenleri olarak yeterince finansal kaynak bulamadıkları görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Kendi İşini Kurmak İsteyen Kadınların Bu İsteğini Gerçekleştirememeye Nedenleri c(2017-2.Çeyrek)

Kaynak: TUIK, 2017

3.5 Geleneksel Roller: Evlilik ve Çocuk Sahibi olmak

Kadın girişimcilerin Türkiye'nin ekosisteminde karşılaştıkları zorluklar genelde ekonomik ve iş çevresi ile ilgili sorunlar olsa da, ailede üstelendikleri geleneksel roller ve toplumun baskısı belki en bilinen ama en temel nedenler arasındadır. Türkiye'de kadınların iş gücüne düşük katılımının önemli bir sebebi ev, aile ve bakım sorumluluklarının orantısız olarak kadının üzerinde olmasıdır. TÜİK raporları incelendiğinde çocuk sahibi olmanın kadınlar için ise istihdam oranını yarı yarıya azaltırken, erkeklerde istihdam oranını artırdığı görülmektedir (TÜİK, 2019). Türkiye'de iş gücünde olmayan 20 milyon kadının 11 milyonu ev işleri sebebiyle iş gücü piyasasından uzak kalmaktadır (İKV, 2019). Öte yandan kadınlar girişimcilik kararını verdiklerinde bunun bir sorun olmaktan çıktığı da bir gerçektir. Habitat Derneği'nin kadın girişimcilerle yaptığı araştırmaya göre "Türkiye'de ev ve aileyle ilgili sorumluluklar ailede kadının görevi olarak algılansa da girişimci kadınların çoğunluğu bu olguya katılmamakta; nitelikli bir kısmı da bu konuda zorluk yaşamadı-

ğini” belirtmektedir. Araştırmaya katılan girişimci kadınların yaklaşık yüzde 30’u iş ve aile dengesini kurmakta zorlandığını, yüzde 40’ı ise bu konuda zorlanmadığını belirtmiştir (2020).

Türkiye’de genelde hangi eğitim seviyesinde olursa olsun kadınlardan çocuklar olduktan sonra 3 yaşına kadar çocuklarına kendilerinin bakması ve iş hayatından ayrılmaları beklenmektedir. Bu geleneksel bakış açısına göre erkekler ise daha fazla çalışmalı ve evdekilere bakmalıdırlar. Bu bakış açısı istihdam ve iş hayatına katılım oranlarında yansımaktadır. 3 yaş altında çocuk sahibi olan kadınların, bu yaşlarda çocuk sahibi olmayan kadınlara göre istihdam oranları yaklaşık % 50’dir. Bakıma muhtaç yaşta çocuk sahibi olma durumuna benzer olarak, evli kadınların çalışma oranının da erkeklere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Evli kadınların %30’a yakını çalışırken, erkeklerde bu oran %70 civarındadır (TÜİK,2019).

6. Sonuç

Girişimcilik çok değişkenli bir olgudur ve kaynaklar, kişisel faktörler, finansman, stratejiler vb. pek çok kavramı içermektedir. Bahsi geçen kavramların hepsi kadın girişimciliğini de ilgilendirse de kadın girişimciliği hakkında henüz araştırılmamış pek çok konu vardır (Giantari vd., 2018; Galbreath, 2019; Mungai vd., 2019; Sutcliffe-Braithwaite vd., 2019; Kusumawardani vd., 2020).

Aldrich ve Baker (1997), 1985-1995 yılları arasında Babson Collage Girişimcilik Araştırma Konferanslarına sunulan makaleleri incelemiş ve çok az yayının kadın girişimciliği ile alakalı olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar girişimciliğin hala gelişme aşamasında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde Chandler ve Lyon (2001), 1989-1999 yılları arasında 291 gi-

rişimcilik makalesini incelemiş ve benzer sonuçlar ile karşılaşmışlardır.

Girişimci firmaların sermayesi ve finansmanı ile ilgili pek çok çalışma mevcutken bu alanda kadın girişimciliğini odak alan çok çalışma bulunmamaktadır (Mason ve Harrison, 1999). Kadın girişimcilik örnekleri genel itibari ile erkeklere nazaran daha düşük sermaye miktarlarını içermesi ve daha fazla borçluluk görülmesi bunun başlıca nedenlerinden olabilmektedir (Carter ve Allen, 1997). Finansman alanını da kapsayan çalışmaların genelde cinsiyet sorununa da odaklandığı gözlemlenmektedir ve bu durum bu alanda daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç doğurmaktadır (Brush, 2006).

Tüm bunların yanı sıra kadın girişimciliğine yönelik yapılan araştırmaların çoğunun cinsiyet farklılığına dayandığı gözlemlenmektedir. Diana grubu tarafından Stockholm’de düzenlenen Birinci Küresel Kadın Girişimciler İçin Büyüme Stratejileri Sempozyumunda araştırmaların geleceği konulu panelde bu durumun nedenlerine yönelik verilen cevapların büyük bir kısmı “yayınlanma oranının yüksek olması” ve “kadın girişimciliği üzerine yapılan araştırmaları geçerli kılma” şeklindedir.

Diğer yandan erkek ve kadın girişimcileri karşılaştırmak yerine kadın girişimci örneklerinin kendi içinde karşılaştırıldığı çalışmaların olup olmaması gerektiği başka bir sorudur. Bird ve Brush (2002) farklı bireylerin girişimciliğe ne şekilde bakıp operasyonel hale getirdiklerini inceledikleri çalışmasında girişimi meydana getirmenin kendi içinde cinsiyete dayalı olduğunu ve tarihsel olarak odak noktasının erkeksi süreç ve davranışlar üzerine yoğunlaştığını savunmuşlardır.

Kadın yapısı gereği doğuran ve meydana getirendir. Kadın girişimciliği de iş meydana getirme ve dağıtma olarak kabul edi-

lır ve bu bağlamda ekonomik faaliyetlere katılımları kalkınma sürecini hızlandırır. Bu durum aile içi refahı artırırken aynı zamanda yoksulluk ve eşitsizliği azaltacaktır.

Türkiye’de kadın girişimciliğinin önündeki engeller değerlendirildiğinde en önemli sorunların başında girişimcilik ekosisteminin ataerkil yapısının yeniden organize edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Girişimci kadınların donanımsal açıdan güçlenmesini ve girişimci kadın ekosisteminin gelişmesini sağlamak için girişimci kadınların yurtdışı pazarlara açılmasını kolaylaştıran programların geliştirilmesi ve rol model kadınların girişimci kadınlara mentorlük yapmasının desteklenmesi önemlidir. Toplumsal cinsiyete bağlı geleneksel kalıp yargıların değişmesi için kadınlara çağın gerektirdiği mesleki eğitim ve beceri fırsatlarının sağlanması gerekmektedir. İş aile dengesinin sağlanmasında en önemli sorun olan küçük yaşta çocukların bakımı ile yapıcı adımlar alınmalıdır. Ev işlerinde ve çocuk bakımında hane içinde iş bölümü yapılmasının desteklenmesinin yanı sıra kadın girişimcilerin yoğun olduğu yerlerde kreş imkanlarının güçlendirilmesi bir çözüm olabilecektir. Türkiye’de kadın girişimciler için en önemli sorun olan finansal kaynaklara erişimin zorluğu için de risk faktörlerini azaltacak çözümler bulunmalıdır. Girişimci kadınlara mikrokredi programlarının desteklenmesi, kamu desteklerinde kadınlara özel kotalar konulması ve garanti fonları gibi düzenlemelerle bankaların girişimci kadınlara özel kredi programları geliştirmelerinin desteklenmesi kadın girişimcilerin önündeki engelleri aşmasına fayda sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Aldrich, H. (1999). *Organizations Evolving*. London: Sage Publications
- Aldrich, H. & Baker, T. (1997). *Blinded by the cıtes? Has there been progress in entrepreneurship research?* In (Ed. D. Sexton & R. Smilor), *Entrepreneurship 2000* (pp. 377–400). Chicago: Upstart Publishing
- Anna, A., Chandler, G., Jansen, E., & Mero, N. (2000). Women business owners in traditional and nontraditional industries. *Journal of Business Venturing*, 15(3), 279–303.
- Arıkan, S., (2004), *Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Arslan, İ. K., & Toksoy, M. D. (2017). Türkiye’de Kadınları Girişimcilğe Yönelten Faktörler Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 1(1), 123-148.
- Baines, S. & Wheelock, J. (1998). Working for each other: Gender, the household and micro-business survival. and growth. *International Small Business Journal*, 17(1), 16–35
- Baker, T., E. Aldrich, H., & Nina, L. (1997). In-visible entrepreneurs: The neglect of women business owners by mass media and scholarly journals in the USA. *Entrepreneurship & Regional Development*, 9(3), 221-238.
- Bird, B. & Brush, C. (2002). A gendered perspective on organizational creation. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26(3), 41–65.
- Bowen, D. D., & Hisrich, R. D. (1986). The female entrepreneur: A career development perspective. *Academy of management review*, 11(2), 393-407.
- Brush, C. (1992). Research on women business owners: Past trends, a new perspective and future directions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 5–26.
- Brush, C. (2006). *Women entrepreneurs: A research overview*. In M. Casson, B. Yeung, A. Basu, & N. Wadson (Eds.), *The Oxford handbook of entrepreneurship* (pp. 611–628). Oxford: Oxford University Press.
- Brush, C. G., De Bruin, A., & Welter, F. (2009). A gender-aware framework for women’s entrepreneurship. *International Journal of Gender and entrepreneurship*. 1(1), 8-24.
- Bruno, A. V., & Tyebjee, T. T. (1985). The entrepreneur’s search for capital. *Journal of business Venturing*, 1(1), 61-74.

- Carter, N. & Allen, K. (1997). Size-determinants of women-owned businesses: Choices or barriers to resources. *Entrepreneurship and Regional Development*, 9(3), 211–220.
- Chandler, G. & Lyon, D. (2001). Issues of research design and construct measurement in entrepreneurship research: The past decade. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 25(4), 101–113.
- Cohoon, J. M., Wadhwa, V., & Mitchell, L. (2010). Are successful women entrepreneurs different from men?. Available at SSRN 1604653.
- De Bruin, A., Brush, C. G., & Welter, F. (2007). Advancing a framework for coherent research on women's entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*, 31(3), 323-339.
- DeTienne, D.R. & Chandler, G.N. (2007). The role of gender in opportunity identification. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 365–386.
- Dopfer, K., Foster, J., & Potts, J. (2004). Micro-meso-macro. *Journal of evolutionary economics*, 14(3), 263-279.
- Ecevit, Y. (2007). *A critical approach to women's entrepreneurship in Turkey*. ILO.
- Galbreath, J. (2019). Drivers of green innovations: The impact of export intensity, women leaders, and absorptive capacity. *Journal of Business Ethics*, 158(1), 47-61.
- GEDI. (2015). Female Entrepreneurship Index 2015 Report. Erişim Tarihi: 25.12.2021: <https://thegedi.org/female-entrepreneurship-index-2015-report/>
- Giantari, I.G.A.K., Surya, I.B.K., Yasa, N.N.K., & Yasa, I.B.A. (2018). Development and revitalization strategies for traditional markets in Bali. *International Journal of Social Economics*, 45(7).
- HABITAT. (2020). Yüksek Etki Arayışında Türkiye de Girişimci Kadınlar, Habitat Derneğ. Erişim Tarihi: 21.12.2021: https://habitatderneği.org/wp-content/uploads/kk_rapor-min.pdf
- Hackler, D., Harpel, E., & Mayer, H. (2008). Human Capital and Women's Business Ownership. *Small Business Administration*.
- Handayani, R.; Wahyudi, S.; Suharnomo, S. (2017). The effects of corporate social responsibility on manufacturing industry performance: The mediating role of social collaboration and green innovation. *Bus. Theory Pract*, 18, 152–159.
- Hisrich, R., Peters, M., & Shepherd, D. A. (2010). *Entrepreneurship*. Eight Edition.
- İKV. (2019). AB Katılım Sürecindeki Türkiye'nin Kadın İstihdamı Karnesi. İKV Değerlendirme Notu. Erişim Tarihi: 3.1.2022: [https://www.ikv.org.tr/images/files/%C4%B0KV_Degerlendirme_Notu_AB_Kat%C4%B1%C4%B1m_S%C3%BCrecindeki_T%C3%BCriyenin_Kad%C4%B1n_%C4%B0stihdam%C4%B1_Karnesi\(2\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/%C4%B0KV_Degerlendirme_Notu_AB_Kat%C4%B1%C4%B1m_S%C3%BCrecindeki_T%C3%BCriyenin_Kad%C4%B1n_%C4%B0stihdam%C4%B1_Karnesi(2).pdf)
- Iwu, C. G., Nsengimana, S., & Robertson, T. K. (2019). *The Factors contributing to the low numbers of women entrepreneurs in Kigali*. Acta Universitatis Danubius Economica, 15(6).
- Jennings, J. E., & McDougald, M. S. (2007). Work-family interface experiences and coping strategies: Implications for entrepreneurship research and practice. *Academy of management review*, 32(3), 747-760.
- Kılıç, D., & Öztürk, S. (2014). Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı önündeki engeller ve çözüm yolları: Bir ampirik uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.
- Kuadli, J. (2021, 2 Şubat). Women Entrepreneurs Statistics. Legaljobc.com. Erişim Tarihi: 21.1.2022: <https://legaljobs.io/blog/women-entrepreneurs-statistics/>
- Kusumawardani, K. A., Widyanto, H. A., & Deva, I. P. L. I. (2020). Understanding the entrepreneurial intention of female entrepreneurs in the Balinese tourism industry: Superman is Dead. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 9(1), 63-79.
- Kutanis, R. Ö., (2006), *Girişimci Kadınlar*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Laksana, D., Ngurah, I. G., Jayantiari, R., & Mas, I. G. A. (2019). Implementation Model of Share Farming Agreements of Customary Land in Bali (A Study on Indigenous People's Legal Culture). *JL Pol'y & Globalization*, 85, 31.
- Langowitz, N. & Minitti, M. (2007). The entrepreneurial propensity of women. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 341–364.
- Manolova, T.S., Carter, N.M., Manev, I.M., & Gyoshev, B.S. (2007). The differential effect of men and women entrepreneurs' human capital and networking on growth expectancies in Bulgaria. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 407–426.
- Mason, C. & Harrison, R. (1999). Venture capital: Rationale, aims and scope. *Venture Capital*, 1(1), 1– 46.
- Mungai, A. M. W., Kihonge, E., & Gichure, J. (2019). Effect of Proactiveness on the Growth of Women Street Vending in Kenya. *Journal of Entrepreneurship & Project Management*, 3(2), 35-63.
- Neumeyer, X., Santos, S. C., Caetano, A., & Kalbfleisch, P. (2019). Entrepreneurship ecosystems and women entrepreneurs: A social capital and

- network approach. *Small Business Economics*, 53(2), 475-489.
- OECD (2013). Entrepreneurship : Access to training and money to start a business, by sex. OECD. Erişim tarihi: 7.3.2022: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=83119>
- Putra, I. N. D. (2018). *Masih Identik Dengan Peran Domestik? Implikasi Perkembangan Pariwisata Pada Dinamika Relasi Gender di Bali*. In Proceeding Seminar Nasional Gender Dan Anak LP2M "Harmonisasi Gender Dan Keluarga Zaman Now.
- Santoni, J. (2016). Spécificités, obstacles et levier potentiel de l'entrepreneuriat des femmes: État des littératures francophone et anglophone. *Revue internationale de psychosociologie et de gestion des comportements organisationnels*, XXII, 207-228. <https://doi.org/10.3917/rips1.054.0207>
- Shane, S. A. (2003). *A general theory of entrepreneurship: The individual-opportunity nexus*. Edward Elgar Publishing.
- Singh, S. P. (2009). *The Emergence of Women-owned Businesses As An Economic Force In India: Conceptual Insights & Opportunities Ahead*.
- Sutcliffe-Braithwaite, F., & Lawrence, J. (2019). *Power and Its Loss in The Iron Lady*. In *Biography and History in Film* (pp. 295-317). Palgrave Macmillan, Cham.
- Tambunan, T. (2009). Women entrepreneurship in Asian developing countries: Their development and main constraints. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 1(2), 027-040.
- Tambunan, T. T. H. (2017). Women entrepreneurs in MSEs in Indonesia: their motivations and main constraints. *JWEE*, (1-2), 56-86.
- TUİK, (2020, 20 Mart). İşgücü İstatistikleri, 2019. Erişim Tarihi: 22.1.2022: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2019-33784>
- TUİK, (2022, 4 Mart). İstatistiklerle Kadın, 2021. Erişim Tarihi 06.3.2022: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635>
- Vivek, V., Saranya, S., & Chandrasekar, K. (2020). Tourism Development and Fundamentals to Promote Sustainopreneurship in Tourism Industry. *Our Herit*, 68, 10598-10603.
- Weiler, S., & Bernasek, A. (2001). Dodging the glass ceiling? Networks and the new wave of women entrepreneurs. *The social science journal*, 38(1), 85-103.
- Wheelock, J. (1998). Working for each other: Gender, the household and micro business survival and growth. *International Small Business Journal*, 17(1), 16-35.
- Wilson, F., Kickul, J., & Marlino, D. (2007). Gender, entrepreneurial self-efficacy, and entrepreneurial career intentions: Implications for entrepreneurship education. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 387- 406.